

Полубатко Н.С.*

КРИЗА АМЕРИКАНСЬКИХ ГЕОСТРАТЕГІЙ «УНІПОЛЯ»

В статье рассматриваются последствия мирового финансового кризиса для национальной безопасности США, трансформация внешней политики и геостратегий в постбиполярной мире, анализируются проблемы и перспективы сохранения глобального лидерства США в обозримом будущем.

Ключевые слова: геостратегии, США, кризис, безопасность, внешняя политика, униполярность, глобальное лидерство

У статті розглядаються наслідки світової фінансової кризи для національної безпеки США, трансформація зовнішньої політики та геостратегій у постбіполярному світі, аналізуються проблеми і перспективи збереження глобального лідерства США у видимому майбутньому.

Ключові слова: геостратегії, США, криза, безпека, зовнішня політика, униполярність, глобальне лідерство

The article deals with the studying of the world financial crisis consequences for the US national security, the foreign policy and geostrategy transformation in the post-bipolar world. The author analyses the problems and perspectives of global leadership maintenance for the USA in the nearest future.

Key words: geostrategies, USA, crisis, security, foreign policy, unipolarity, global leadership

Ситуацію, в якій опинилися сьогодні Сполучені Штати внаслідок світової економічної кризи та політики попередньої адміністрації, у порівнянні з тією, що була для Америки на початку нового тисячоліття дуже красномовно визначив президент Ради із близькосхідної політики Чез Фрімен: «Біля десяти років тому на високій ноті завершувалося ХХ століття. США мали безперечне лідерство за усіма показниками, включаючи сукупну силу, престиж та міць. Минулий ворог – Радянський Союз – розвалився на частини, залишивши Америку без військового та ідеологічного супротивника. Ключові американські цінності, перш за все демократія і правова держава, продовжували тріумфальну ходу по світу. Стверджувати альтернативне політичне світовідчуття було більше нікому... З надмірною самовпевненістю Америка проголосила себе «незамінною державою». Ніхто не сміявся і не намагався заперечувати. Сьогодні той світ здається безкінечно далеким. Яким би блискавичним керівником не був президент Б. Обама, йому не повернути Америку на політичні та військові висоти, на яких вона знаходилася на початку ХХІ століття» [1].

При цьому лише сім-вісім років тому, не говорячи вже за часи після розпаду СРСР, більшість американських вчених, політологів й політичних оглядачів вважали, що розпад біполярної міжнародної системи призвів до появи «уніполю».

* здобувач відділу трансатлантичних досліджень Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України

Науковий керівник: проф. Камінський Є.Є.

Одним з перших про уніполярність заговорив відомий американський політичний оглядач Ч. Краутхеммер. Очікувалось, писав він в своїй відомій статті «Момент однополюсності», що «старий двополюсний світ породить світ багатопольосний, в якому влада буде розсереджена поміж новими центрами: Японією, Німеччиною і / або Європою, Китаєм та зменшеним Радянським Союзом / Росією. Однак трапилось інше. Світ, яким він представ одразу після закінчення холодної війни – це не багатопольосний світ. Це однополюсний світ» [2, р.23]. Потім це було повторено сотні разів в публікаціях різного рівню та масштабу.

В середині 1990-х, коли трохи спала переможна ейфорія після «кінця історії» і з'явилися сумніви, що модель «уніполярного» світу зможе затвердитися в світовій політиці, вона втратила популярність. Однак невдовзі ситуація знов змінилася. З приходом до влади республіканців в 2000 р. і особливо після подій 11 вересня 2001 р., коли Сполучені Штати дуже швидко спромоглися створити антитерористичну коаліцію, а потім і одержати, як тоді здавалося, швидко перемогу в Афганській кампанії, геостратегія «уніполю» знов стала домінуючою серед американських політологів та аналітиків.

Афганська кампанія була першим випадком, коли Сполучені Штати довільно застосували силу. Однак тоді це було сприйнято як «шокова реакція» на події 11 вересня, свого роду виключенням. Натомість вторгнення до Іраку більшістю європейський та азійських політиків було сприйнято як превентивний удар, неспровокований та позбавлений міжнародної санкції. Як зазначив авторитетний російський теоретик-міжнародник О. Богатуров, це був «повний розрив із практикою, філософією та культурою міждержавного спілкування другої половини ХХ століття» [3]. Саме тому на його думку з позиції загальносистемного підходу межею нового періоду історії міжнародних відносин після розпаду Радянського Союзу слід вважати не 2001 рік, як це постулюють американські автори, але початок війни проти Іраку у 2003 році. Тоді Сполучені Штати та Британія відмовились визнавати неписані кодекси міжнародної поведінки у тому вигляді, в якому він склався після Карибської кризи 1962 року. «Вважати після цього, що міжнародна система регулюється переважно за допомогою права, не було жодних підстав. Як і в 1950-х рр. минулого століття, світ став тяжити до регулювання на основі сили» [3].

Зміни в зовнішній політиці були тим більш контрастнішими, тому що американська адміністрація офіційно підвела під дію в Іраку доктринальне пояснення. Були оголошені концепції «зміни режимів» (regime change), «демократизації» (democratization), та «превентивних дій» (preventive action). Перші дві надавали політичне, а третя – військове обґрунтування політики односторонніх дій задля інтересів національної безпеки США, які трактувалися республіканцями без урахування думки як внутрішньої опозиції, так і закордонних союзників.

Нові концепції будувалися на трьох ідеях. Згідно першої уряди держав-изгоев (rogue states), які на думку США «протиставлять себе світовій спільноті», є «неблагонадійними» у тому сенсі, що вони можуть переслідувати цілі, несумісні з американськими інтересами. Тому ці уряди мають бути замінені. Спрямовуючу роль в її здійсненні мають відігравати зовнішній світ та самі Сполучені Штати.

Друга ідея полягала в тому, що результатом зміни режимів за допомогою інтервенції має стати створення державного устрою, який відповідатиме американським уявленням про форму демократичного правління, що підходить до цієї держави.

Третя ідея стосувалася обґрунтування застосування перших двох: стратегію зміни режиму і демократизації «дозволялося» проводити із профілактичних міркувань. Достатньо було підозрювати, що та чи інша країна має недобрі плани.

У сукупності всі три доктрини визначили теоретичні уявлення адміністрації Дж. Буша-мол. стосовно лінії поведінки у світовій політиці.

На рівні регіональної політики США відбувся остаточний зсув від європейського пріоритету та військової присутності у Західній Європі як головного важелю забезпечення інтересів США у Західній Євразії. Територія країн «материкового ядра» Євросоюзу стала здаватися для Вашингтону менш надійною, а головне - менш необхідною опорою для проектування американської військової сили в Євразії. «Стара Європа» опинилася в тилу американських довгострокових інтересів, які змістилися на схід – до покладів східного узбережжя Каспію та Кавказу як потенційної транзитної зони їх доставки у західному напрямку [4].

Отже, розібравшись із теоретичними засадами геостратегії адміністрації Дж. Буша-мол., перейдемо до розгляду результатів її практичного застосування, які змусили навіть американських аналітиків говорити про її крах та початок формування багатоплярного світу. Головною причиною цього, як було зазначено на початку підрозділу, стали військові кампанії в Іраку та Афганістані, що стали справжнім тягарем навіть для найбільшої економіки в світі.

Задля досягнення успіху в афганській та іракській кампанії було вже витрачено неймовірні фінансові ресурси, що також стало важливим чинником кризових явищ в американській економіці.

Для того, щоб переконатися в цьому, наведемо лише декілька цифр. Так, зокрема, за вісім років свого президентства Дж. Буш-мол. збільшив військові видатки країни майже в два рази з 316 млрд. дол. в 2001 р. до 667 млрд. дол. в 2008 р. (приблизно 4% ВВП) [5]. Витративши на війну з терором в 2002 р. лише 14 млрд. дол. (2001-17 млрд. дол.), він довів за 8 років загальні витрати на війну до 800 млрд. дол. за розрахунками Стокгольмського міжнародного інституту досліджень миру - СІПІ /Stockholm International Peace Research Institute – SIPRI). До початку 2009 р. ця цифра дорівнювала 903 млрд. дол.

До речі, частка США у світових військових видатках 2008 р. складала 42-46% (1994 – 34%, 1986 -28%) [6]. Ці цифри переконливо свідчать про військову перевагу США. Якщо прийняти військові видатки США за 42% від світових, видатки Китаю рівними 6% (друге місце в світі), а Росії – 4,5% (п'яте місце), то військові видатки США перевищують сумарні військові видатки двох головних потенційних «опонентів» в 4 рази і більше, аніж загальні видатки наступних за Сполученими Штатами 14 країн.

Чим же пояснити те, що абсолютна перевага у фінансуванні не трансформувалась у військову перемогу США в Афганістані та Іраку?

В якості виправдання наводяться данні про здороження програм військових закупівель. За сім років (з 2001 по 2008 рр.) їх вартість збільшилась на 26%. За ці роки Пентагон подвоїв видатки на закупівлю нових систем озброєнь (сукупний об'єм військових замовлень досягнув 1,8 трлн дол.). Видатки лише на бойові системи майбутнього (Future Combat Systems-FCS), зросли з 92 млрд. дол. в 2003 р. до 183 млрд. дол. в 2008 році. Вартість екіпіровки піхотинця зросла за 10 років у 2 рази з 7 тис. дол. в 1999 р. до 17,4 тис. дол. в 2008 році, так само як і її вага - з 16 кг під час в'єтнамської війни (вартість лише 2 тис. дол.) до 34 кг сьогодні. Більш наглядними представляються цифри видатків на підготовку одного солдату сухопутних військ: 75 тис. дол. в 2001 році і 120 тис. дол. в 2006 р. [7].

На сьогоднішній день більше 400 тис. американських військовослужбовців дислокуються за межами континентальної частини США, приблизно 200 тис. з них постійно приймають участь у бойових діях. Найбільше навантаження прийшлося на сухопутні сили: армію та морську піхоту. З 2001 р. були призваними на службу більше 600 тис. ре-

зервістів, усі бойові частини армії і всі армійські бригади національної гвардії пройшли через війни і Іраку і Афганістані.

Важливим чинником невдоволення американського населення є також значні людські втрати в обох війнах. На початок літа 2009 р. американські війська втратили в Іраку 4236 чоловік вбитими і 30182 чоловік пораненими. В Афганістані на початок 2009 р. втрати дорівнювали 642 чоловіка, з яких 294 загинули у 2008 р. (зростання по відношенню з 2007 р. – 35%). З 2001 р. були поранені 1472 чоловіка. В серпні та вересні 2008 р. втрати серед особистого складу американських військ в Афганістані перевищили втрати в Іраку [7].

Багатолітня війна, безумовно, мала також невтішні наслідки для морально-психологічного стану особистого складу американських військ. Зросла кількість самовбивств. 2006 р. став рекордним з 1980 р. за кількістю самовбивств серед військовослужбовців. В 2007 р. ця динаміка збереглася – кількість самовбивств зросла ще н 20%. В 2008 р. кількість подібних випадків знов зросла: в армії добровільно пішли з життя 148 чоловік [8].

Прийшовши до влади, Б. Обама не став змінювати ідеологію військової політики держави. Вона залишається тією ж самою – забезпечити глобальне лідерство США. Натомість він намагається змінити загальний підхід до використання військової сили: формувати військову політику виходячи з наявних ресурсних можливостей, і постійно уточнювати її із врахуванням поточної військово-політичної обстановки.

Попередня республіканська адміністрація Дж. Буша-мол. спочатку формулювала військово-політичні цілі, потім виділяла ресурси для їх досягнення. Не досягнувши цілі, виділяла нові ресурси. Мабуть Б. Обама продовжив би цю лінію, якби не світова економічна криза.

Тепер він змушений робити по-іншому. Ідея Б. Обами - «упакувати» наявні військові можливості держави в ефективну стратегію, причому стратегію не військову, а загальнодержавну, яка б завдяки власній привабливості могла б акумулювати ресурси нових і старих союзників і партнерів.

Боротьба за демократію і свободу у всьому світі вже була використана як політичний привід для мобілізації союзників у 2001 році. Сьогодні потребується нове гасло, але його важко підібрати, адже старий базувався на «національних цінностях», від яких неможливо відмовитися. Тому Б. Обама не поспішає робити заяви щодо нових глобальних проєктів США.

Проголосивши ще до приходу до Білого дому Афганістан головним фронтом боротьби з тероризмом, президент Б. Обама в березні 2009 р. прийняв нову стратегію дій у відношенні до Афганістану та Пакистану. Він не став відмовлятися від наміру свого попередника направити до Афганістану нові частини Збройних сил США. Більше того, він вирішив до осені 2009 р. збільшити чисельність американських військ в країні до 68 тис. чол. (30 тис. наприкінці президентства Дж. Буша-мол.), кількість літальних апаратів в 2 рази, в тому числі бойових вертольотів в 5-6 разів.

США змогли домовитися із керівництвом РФ про різке збільшення кількості транспортованих через територію Росії вантажів для потреб американських військ в Афганістані, а також зберегли власну базу на аеродромі Манас, не дивлячись на вже прийняте рішення Киргизії про її закриття. Втрата можливості транспортувати через цю базу щомісяця 500 т вантажів і доставляти до Афганістану 15 тис. військовослужбовців, коштує, на думку американського керівництва, значно більше тих 60 млн. дол., які США сплачуватиме Киргизії щорічно замість 17,4 млн. дол., які вона отримувала в 2008 р.

На сьогоднішній день стратегічна мета США в Афганістані – зберегти політичний контроль над країною після передачі відповідальності за забезпечення безпеки громадян

збройним силам та поліції Афганістану. Для цього Вашингтон має намір збільшити до 2011 р. чисельність ЗС Афганістану з 82 до 134 тис. чол.. Чисельність поліції має перевищити 80 тис. чол.

Більше того, США не можуть допустити поразки НАТО в Афганістані, адже воно поставить під сумнів існування блока і залишити Сполучені Штати без союзників, якими можливо керувати в межах договірних та організаційних можливостей.

Фактично США бажають застосувати в Афганістані досвід Іраку. Але цьому випадку існують декілька суттєвих відмінностей, які змушують американських генералів робити нечіткі прогнози стосовно Афганістану. Культура війни в двох країнах різниться так само, як і загальна культура. На відміну від Афганістану, війна в Іраку ще не стала повсякденною формою життєдіяльності.

Афганістан позбавлений прямого транспортного сполучення, а наявні авіаційні та автомобільні маршрути знаходяться під постійною загрозою військового нападу. Якщо Ірак станом на середину 2009 р. мав у збройних силах та силах безпеки 750 тис. чол., то це, скоріш за все, є результатом використання фінансових ресурсів Іраку, яких у Афганістану просто немає. Крім того, в Іраку й досі знаходилися близька 130 тис. американських солдат.

Як відомо, згідно з угодою поміж США та Іраком, що була підписана в жовтні 2008 р. і вступила в силу 1 січня 2009 р., американські війська мають бути виведеними з Іраку до 30 грудня 2011 р. Але сьогодні мало хто вірить, що в найближчому майбутньому повний вивід американських військ може відбутися.

Одна з головних причин цього полягає в ому, що й досі не зникла з горизонту загроза громадянської війни в Іраку. Американські аналітики вважають, що у випадку її розв'язання в Іраку можуть загинути від 600 тис. до 2 млн. чоловік.

Спроба перекласти частину відповідальності за ситуацію в Іраку та Афганістані на місцеву владу не звільнила американські війська в цих країнах від необхідності вести ефективні бойові дії. Військова техніка та озброєння, що використовуються в ході війни без обмежень, виходять із строю набагато частіше розрахованих норм та строків, чому також сприяють природні та кліматичні умови регіону.

Отже, переходячи до загальних висновків зазначимо, низька ефективність військової політики Вашингтону на початку XXI століття стала одним із головних (разом із економічним та фінансовим) факторів, що сприяли початку формування багатополлярної конфігурації міжнародної системи. США виявилися неспроможними одноосібно вирішувати проблеми забезпечення військової безпеки на глобальному рівні: вести боротьбу з міжнародним тероризмом, розповсюдженням зброї масового знищення та засобів його доставки, а також забезпечити врегулювання регіональних конфліктів, зокрема на Близькому Сході. Погіршився стан міжнародного середовища безпеки, різко зросли світові військові видатки, намітилася нова гонка озброєнь.

До того ж посилення військової сили не призвело до підвищення рівня безпеки самих Сполучених Штатів. Військові видатки і чисельність військових угруповань, що дислокуються по всьому світу на постійній або тимчасовій основі, збільшилися до рівня останнього десятиліття «холодної війни». Але це не зняло з США статусу «прифронтової держави», не запевнило пересічних мешканців країни, що тепер вони знаходяться у більшій безпеці. Тепер США самі вважаються джерелом військової безпеки, що протягом останніх років сприяло зростанню антиамериканських настроїв в різних регіонах світу.

Період глобальної нестабільності, світова економічна криза, зміна характеру сучасних війн та конфліктів, зміна вектору світового розвитку, безумовно, ускладнюють роботу

нової американської адміністрації, але не звільнює Б. Обаму від необхідності формулювання засад військової політики США, яка прямо чи опосередковано впливає на забезпечення національних інтересів США у всіх сферах міжнародної діяльності держави.

Якщо збережеться стратегія «глобального домінування» (нехай вона і матиме назву «глобального лідерства» або «глобального управління» і т.п.), то будь-яка нова оборонна стратегія, по-суті залишиться тією ж самою. В цьому і полягає дилема Б. Обами: обрати «нове минуле» або «нове майбутнє».

Адміністрація Б. Обами остаточного вибору військово-стратегічних пріоритетів поки не зробила (або не оголосила про нього). Вона не поспішає з відмовою від зазіхань на глобальне домінування, адже вважає, що у Сполучених Штатах є шанс його зберегти, перемігши в Афганістані та Іраку. Головне, що має вирішити адміністрація президента США Б. Обами це те, як адаптувати попередні ідеологічні установки зовнішньої політики держави до сучасних кризових реалій. Чи продовжувати боротися за одноосібне глобальне лідерство або погодитися на входження до багатополлярної системи, що народжується, з урахуванням особливого статусу США.

І хоча багато американських аналітиків вже погодилися з тим, що перехід від біполярного світоустрою через уніполярну модель під егідою США до багатополярного вже розпочався, зовнішньополітичну доктрину Дж. Буша – молодшого – доктрину глобального домінування офіційно ніхто не відміняв. Публічно її не згадують, але до тих пір поки нової «стратегії національної безпеки США» замість документа 2006 р. немає, говорити про те, що Вашингтон відмовився від ідеї глобального домінування є зарано. З військової точки зору це означає, що установка на превентивне застосування військової сили для забезпечення національних інтересів США в глобальному масштабі продовжує діяти, а це входить у протиріччя з поточними фінансовими та військовими можливостями держави.

Враховуючи схожий масштаб сьогоднішніх викликів, рішення адміністрації Обами відносно майбутньої військової доктрини Сполучених Штатів мають витікати із генеральної стратегії, не менш амбіційної, аніж стратегія першої декади ходової війни. Ця стратегія має враховувати геополітичні фактори, стрімкий прогрес військових технологій та послаблене економічне положення США.

Вона має знайти відповіді на серйозні виклики, які представляють собою, окрім військових кампаній в Афганістані та Іраку, радикальні ісламістські угруповання. Вона також має знайти відповідь на перспективу ядерного розповсюдження. Якщо Іран перетвориться на країну, що має ядерну зброю, він легко зможе форсувати наступний раунд розповсюдження в арабському світі, ще більше ускладнивши Збройним силам США перекидання військ на Близький Схід задля захисту своїх ключових інтересів.

Крім того є Китай, важливий торгівельний партнер США і – потенційно – союзник в ділі укріплення прийнятих норм міжнародної поведінки. Однак в той же час нарощування Китаєм військової сили змушує припустити, що у випадку, якщо Пекін не стримувати, він може піддатися спокусі переслідувати власні цілі шляхом примушення, або навіть прямої агресії, як це робили Сполучені Штати на початку XXI століття.

Демократичній адміністрації сьогодні також слід враховувати наступні негативні фактори: послаблення фінансових позицій Сполучених Штатів а також реальність того, що їх союзники не стануть брати на себе підвищену долю колективної безпеки. За деякими виключеннями відмова старих союзників робити більше задля загального захисту пов'язана із відсутністю згоди стосовно майбутніх загроз, економічною слабкістю та бажанням безкоштовно користуватися перевагами від зусиль та видатків США.

Навіть за відсутності глобальної економічної кризи такі важливі союзники Сполучених Штатів, як Великобританія, Німеччина, Франція та Японія обтяжені старіючим на-

селенням та коштовними системами соціального забезпечення, що ще більше обмежує їх ресурси для вкладу у колективну безпеку.

Враховуючи зазначені фактори, з точки зору інших суб'єктів міжнародних відносин, сьогодні Вашингтону варто подивитися на власну військову політику очима міжнародної спільноти. Цю думку поділяє держсекретар Х. Клінтон, яка заявила, що «США не можуть поодинці вирішити світові проблеми, але й світ не може їх вирішити без США». Власним особистим лідерством, яке провокує війни, можливо пожертвувати в інтересах створення дієвої системи забезпечення міжнародної безпеки.

Література

1. Фримен Чез. Быть скромнее // Россия в глобальной политике. №2, Март-Апрель 2009. [Електронний ресурс]. – <http://www.globalaffairs.ru/numbers/37/11577.html>.
2. Krauthammer Ch. The Unipolar Moment. America and the World // Foreign Affairs. - 1991. - May - June. - Vol.70, №3. - P.23-33.
3. Богатуров А. Лидерство и децентрализация в международной системе // Международные процессы Том 4. Номер 3(12). Сентябрь-декабрь 2006. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.intertrends.ru/twelfth/001.htm>.
4. Богатуров А. Контрреволюция ценностей и международная безопасность // Международные процессы Т. 6, №2(17). Май-август 2008. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.intertrends.ru/seventeenth/001.htm>.
5. Fiscal Year 2009 Supplemental Request. U.S. Department of Defense, April 2009 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.defenselink.mil/comptroller/defbudget/fy2009/Supplemental/FY2009_Supplemental_Request/pdfs/FY_2009_Supplemental_Request_04-08-09.pdf.
6. Carl Conetta. Forceful Engagement: Rethinking the Role of Military Power in US Global Policy. Project on Defense Alternatives, December 2008 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.comw.org/pda/081201ForcefulEngagement.htm>.
7. Сизов В. Фактор силы в политике США // Международные процессы. Т.7 №2 (20). Май-август 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.intertrends.ru/twenty/004.htm>.
8. Army Leaders Struggle to Understand Record Suisides. American Forces Press Service, June 24, 2009 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.defenselink.mil/news/newsarticle.aspx?id=54895>.